

Марко Краљевић између историје и песме

08.11.2015. -

Краљ без земље

Законити наследник српског престола и „турска придворица” и даље је неупокојен између шкрте историје и распеване епике. Ко је заправо човек кога је Гете оптуживао, Маргерит Јурсенар му даровала осмех а цео пук српске војске у Првом балканском рату једногласно потврдио да га је видео како напада Прилеп...

Међу нас је дојахао из пјесме. Кад га је с бедема своје утврде угледала снаха Вуче Ђенерала, „трољетна је увати грозница”. И храбрији би постали мање храбри јер... „сједи јунак у пољу широку/ у ледину копље ударио/ за копље је коња привезао/ а пред њиме стоји тулум вина/ не пије га чим се вино пије/ већ леђеном од дванаест ока/ пола пије, пола коњу даје/ коњ му није каквино су коњи/ веће шарен како и говече/ јунак није какви су јунаци/ на плећима ћурак од курјака/ на глави му капа од курјака/ привезо је мрком јеменијом/ нешто црно држи у зубима/ колко јагње од пола године.”

Вук Караџић, човек који је највећма допринео да се певанија о Марку Краљевићу сачува у писаној речи, у свом „Србском рјечнику” забележио је, поред осталог, и ово:

„Никакога Србина нема који не зна за име Марка Краљевића... Приповиједа се да је био много јачи од осталијех садашњијех јамачно и ондашњијех људи... Ја сам у дјетињству гледао у Сријему, у крчми манастира Крушедола, гдје је Марко намолован како једном руком маторога вола држи за реп преко рамена и носи на леђима...”

Велики немачки песник Гете у скици о „Српским народним песмама”, издатој 1827. оставиће следећи траг:

„Њихов највећи јунак Марко, који се како-тако слаже с царем у Једрену, може да се узме као неки сирови пандан неком грчком Херкулу и персијском Рустану, али, дабоме, на врло варварски и скитски начин. Он је главни и најјачи од свих српских јунака, безграничне снаге, безуслован и збором и твором... Он је један свемоћни чудовишни јунак, набусит као нико, који нас, ма колико му се дивили, нимало не привлачи... Тешко да ће он покајничким завештањима, од којих се потом подижу цркве и манастири, умирити Бога и наше душе...”

Да Нејаки постане јачи

Историја није сасвим сигурна да ли сме да први помен о Марку смести у 1356. годину. Наиме, натпис изнад јужних врата **Дреновске цркве**, саграђене у близини Тиквешког језера, недалеко од Велеса, казује да је црква живописана 1356. године „при држави” Николе и Марка, а по „смрти светороднога цара Стефана”. Могуће је да се Николино име у натпису односи на војводу Николу Стањевића за кога се зна да је, заједно са Марком, владао управо тим просторима. Народно предање, пак, каже да су цркву у Дренову заједнички подигли Вукашин и Марко, отац и син.

Оно у шта је историја сасвим сигурна потиче из 1361. године, а пронађено је у дубровачким архивама. Те године је Марко стигао у град испод Срђа да на челу српског посланства преговара о прекиду непријатељстава почетих две године раније. Додуше, рат између Србије и Дубровника потрајао је још годину дана и завршен је миром у Оногшту (Никшићу), али је Марко, очигледно важна личност, успео да код тамошњих власти издејствује неке користи за призренске трговце и узме сребро које је његова породица ту похранила.

Чини се да је натпис на цркви Света недеља у Призрену сасвим случајно откривен септембра 1966, поприлично изменио слику о Марку Краљевићу. Натпис је откривен у дворишту једне приватне куће, у предграђу старе призренске тврђаве, у простору познатом као Поткаљаје, а у њему податак да је црква – посвећена Ваведењу – сазидана и живописана „повеленијем и откупом господина младога краља Марка 6879. године (1371) од стварања света”.

Након смрти цара Душана (1355) власт је наследио његов јединац Урош, али Душанов полубрат Симеон није тако мислио, те се и он прогласио за цара. А једној царевини је, најчешће, много и један цар. Покушај помирења – априла 1357 – на Државном сабору у Скопљу, није успео.

У рату за престо надјачао је Урош, познат и као Нејаки, а све уз помоћ великаша, пре свега браће Мрњавчевић, Вукашина и Угљеше, синова извесног ситног херцеговачког властелина.

Да би спречио опасну разigrаност све моћнијих феудалних господара, последњи српски цар ослонио се на реченог Вукашина, владара простора данашње Македоније и дела Метохије и породично повезаног с већином властеле, и 1765. године крунисао га за краља, односно свог сувладара, а његовог сина за „младог краља”. Међутим, већ у једној повељи из 1370. године Вукашин се назива „господарем српских и грчких земаља и западних страна”, без помена цара Уроша. Моћним великашима то, разуме се, није било свеједно те су се уротили против новог краља.

Спасавање круне и главе

Да би скршио њихов отпор, с обзиром да је Урош Нејаки био све само не јак владар, краљ Вукашин је с младим краљем Марком, јуна 1371, пошао према Оногшту, да казни по своју власт опасног жупана Николу Алтомановића. Спас за жупана на западу неочекивано је стигао са истока. Турци су угрозили област Вукашиновог брата Угљеше, владара Серске области коју је наследио од старе царице Јелене, Душанове удовице.

Исход битке на реци Марици био је погубан по браћу Мрњавчевић и, показаће се, доцније по целокупну српску царевину. Нико им није притекао у помоћ, без обзира на то што су је тражили на све стране.

Кнез Лазар Хребељановић бринуо је своје бриге, исто као и моћни Никола Алтомановић и Вук Бранковић. Цара Уроша очигледно одавно нико ништа није питао а, уосталом, умро је два месеца после погибије Мрњавчевића на Марици.

Сад се и „млади краљ” Марко нашао на ветрометини. Титулу му нико од моћних није признавао, и не само то. Из дана у дан одвијало се черупање његове територије, оне коју је наследио од оца. Најмање су узели Турци. Кнез Лазар је себи припојио Приштину и пребогато Ново Брдо, као и многа оближња места.

Никола Алтомановић узео је све што је било уз његове земље на западу, Вук Бранковић му је отео Скопље, а браћа Дејановић, Јован и Константин, остало. Краљу је преостало мало земље у западној Македонији са Прилепом. И да се потчини турској премоћи, да би – уосталом, као и већина оних који су му преотели поседе – сачувао главу и оно што је ваљало да храни ту главу.

Чувао је све до битке на Ровинама, 17. маја 1395. године, када је погинуо борећи се (као и многи српски племићи, чак и деспот Стефан Лазаревић, син кнеза Лазара) на страни султана Бајазита а против влашког војводе Мирче, потпомогнутог угарским краљем Жигмундом.

Ово је историја, ускраћена за своју најважнију алатку да би била наука, а то је недостатак поузданих података из дубине наших векова. Остало је, углавном, песма(рица). Бар што се тиче лика и дела Марка Краљевића.

Херакле из Прилепа

Најранија белешка о епском Марку потиче из 1547. године, када је извесни слепи војник у Сплиту запевао песму о њему.

Значи, скоро сто педесет година након смрти. Песму су, каже летописац, прво прихватили стари ратници који су се одмарали на тргу, а онда и сви који су се ту затекли, што је наликовало хору код старих Грка.

Непуних десет година након овог догађаја **Хваранин Петар Хекторовић** у свом спеву „Рибање и рибарско приговарање” забележио је бугарштицу „Марко Краљевић и брат му Андријаш”, први запис у стиху о човеку који је постао главни јунак већине наших епских песама. Занимљиво је да је поменути Хекторовић песму забележио од двојице рибара из свог родног места, Старог града на Хвару.

Песма о Марку као да није имала само једну домовину. Вихорила је од југа на север, са истока на запад брдовитог нам Балкана. Примала утицаје и утицала. Несумњив је, рецимо, утицај француске средњовековне епике која је, посебно у 13. веку, преко Алпа стизала у италијанске градове и на дворове. Отуда је, прилагођена времену и простору, допирала до нашег приморја. С обзиром на то да је тада већина тамошњег становништва разумевала два језика, сасвим је природно и да је могла да се роди идеја или осети потреба да се западне легенде, које су биле омиљене, искористе и прилагоде новој средини и новим, домаћим јунацима.

Не чуди зато што је Марко упоређиван с многим јунацима других народа, или они с њим. Његов епски лик подсећа и на Ролана из „Песме о Ролану”, на Ахила из „Романа о Троји”, на Александра Македонског из „Александриде”, на Дигениса Акриту из византијске епике. Упоређују га са Хераклом и Рустаном, с Иљом Муромецом.

Један од бројних трагалаца за одгонетком везе историјског и песничког лика рећи ће да није нимало случајна Маркова наметљива сличност са Хераклом, поред осталог и због тога што се **једно од највећих познатих Хераклових светилишта – Хераклеја – налазило на подручју Маркове државе.**

Уосталом, једина личност којој је у целокупној нашој епици посвећен цео један циклус јесте управо Марко Краљевић.

У његовом лику, песмама и причама о њему, у предањима, несумњиво се слегло вековно искуство народа. Марко је, заправо, слика и прилика народа и времена, и оног непосредно пре и много после њега. Све оно што је народ хтео и желео а није умео или смео пребацио је на плећа свог јунака: **и храброст и правдољубивост, и војевање против туђина али и домаћих силника, и неумереност и ићу и пићу.**

Ни до колена му није ниједан епски јунак. Чак ни Милош Обилић. По њему су назване многобројне куле, цркве, развалине, стене, тобожњи трагови стопала или коњских копита. А његову славу су, опет слично бројним европским јунацима, преносили народни певачи, гуслари, пре свих Тешан Подруговић, од кога је Вук Караџић прибележио најлепше песме о Марку Краљевићу. Готово је немогуће, чак ни приближно, утврдити број песама и балада, историјских и митских предања, пословица и изрека, чак и шаљивих прича у којима се свет око Марка врти.

Истина станује у средини

На питање кад, како и зашто је један мали владар постао тако велики јунак и како да слуга владара туђег, непријатељског царства постане највећи национални јунак у народу који је борбу против тог истог царства сматрао својим основним историјским задатком, истраживачи су понудили, и још нуде, различите одговоре.

Једни тврде да је краљ Марко на свом двору имао најбоље певаче, те није чудо што су песме лепе и што их има толико.

Други су уверени да је његова огромна епска омиљеност последица његове изузетне снаге и срчаности.

Трећи су све приписивали Марковој својеглавости и оригиналности.

Нису усамљена ни мишљења да му се народни певач и приповедач на тај начин захваљивао за његову несебичну бригу и љубав према обичном човеку.

Неки су, пак, уверени да је пресудну улогу у величању лика и дела Марка Краљевића одиграла црква, пре свега Хиландар, где је – по песми – и сахрањен, а разлог су изналазили у стиховима у којима јунак дели благо „нек се цркве красе”.

Уз то, потврдили су историчари, Марко је иза себе оставио неколико задужбина у својој области које су време и људи махом развејали. Противници ове претпоставке као главни доказ да то нема никакве везе, наводе случај краља Милутина, владара коме се приписује да је ктитор педесетак, махом прелепих, богомоља, па га нема ни у једној песми.

Марко Краљевић и Муса Кесеџија.
По народној пјесми.
Слика Ферде Кирда.

Постоји још један (историјски) траг који је, могућно, припомогао ширењу мита о краљу без краљевине. Наиме, као свом вазалу, Турци су скоро четврт века заобилазили његову област. Тако су Маркови поданици, према том извору, били поштеђени азијатских зулума, а кад су се – након битке на Ровинама – расули по свету, кренуле су, и данас уобичајене, приче о старим добрим временима.

Истина је, по обичају, негде између. Чини се да би могла да се смести у онај **Његошев стих „из главе је цијела народа”. У „Горском вијенцу” – где је поменут само једном, и то на челу српских јунака – сват Црногорац га назива „перјаницом” али и „турском придворицом”.**

Извесно је да је Марко Краљевић метафора једног времена и људи у њему. А ваља се подсетити да је Марко из песме живео „до триста годинах”, а умро, како сведочи стих, „од Бога, од старог крвника”.

А да је Марко уистину нешто посебно на овим просторима, лик који одолева порозности људског памћења, сведоче и два безмало ововремена случаја.

Први се десио почетком четрдесетих година 19. века у **Шибенику** и забележен је у локалном летопису: „Прије неколико мјесеци један тежак жалостан из Покривника, малога села три уре врх Шибеника, дође господару и весело рече: **Добре имам гласове, господару. Марко Краљевић је устао. Видјели су га у Хрватској...**” Одговор господара могуће је наслутити.

Скоро век касније, у Првом балканском рату, 1912, Марка Краљевића није видео само један човек. Цео пук српске војске сведочио је да видео је Марка Краљевића како води напад на град Прилеп који је толико времена раније припадао овом „неумрлом” јунаку.

Аутор: Петар Милатовић,
Забавник